

Oekraïne, hoe bestaat het!

Geert Mantingh

Oekraïne, hoe bestaat het!

Een literair-historische verkenning

2023 Brave New Books Amsterdam

Ik draag het boek op aan mijn vriend Jos Otten,
die in de Oekraïne vrienden heeft
en er niet van kan slapen.

© 2023, Geert Mantingh
Omslagontwerp lanthe Mantingh
Omslag Kazimir Malevitsj *'De Rennende Man'*
www.bravenewbooks.nl
ISBN 978 94 649 2520 3

Inhoud

Voorwoord

Inleiding

- 19   Hoofdstuk 1: Van een open graanschuur naar een land met grenzen
- 47   Hoofdstuk 2: Oekraïense Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek 1922-1985
- 83   Hoofdstuk 3: Van Grensland naar Scharnierland 1985-2014
- 99   Hoofdstuk 4: Het Oekraïense volk staat op, stemt en bepaalt
- 115   Hoofdstuk 5: Oorlog, hoe bestaat het!
- 129   Hoofdstuk 6: Welke interne machtsfactoren steunen de Russische bezetter?
- 137   Hoofdstuk 7: Ondoordachte aannames voor een militaire expeditie

- 147 Hoofdstuk 8: Het Kremlin liegt fanatiek en struikelt zich vooruit
- 155 Hoofdstuk 9: Waar moet Poetin rekening mee houden
- 177 Hoofdstuk 10: Externe machtsfactoren zetten de toon
- 187 Hoofdstuk 11: Ook deze oorlog is eindig, maar wat daarna?
- 195 Nawoord
- 201 Bijlage: Belangrijkste Russische machthebbers
- 203 Bronnen

‘Russen, waarvan het verstand komt als mosterd na de maaltijd’.

Nikolaj Gogol

Oekraïne, hoe bestaat het!

Een literair-historische verkenning

Voorwoord

Uit een bak met afgedankte bibliotheekexemplaren viste ik, op goed geluk, *Het kalf stoot de eik* van Alexandr Solzjenitsyn op. Ik werd gegrepen door die vreemde wereld, dat immens wanhopige land dat zolang de schijn heeft weten op te houden een succes te zijn. In *Het kalf stoot de eik* verwoordt Solzjenitsyn zijn wanhoop.

'Ik had nooit gedacht dat ik me er op mijn negenveertigste aan zou wagen iets van memoires bij elkaar te schrapen. Maar de samenloop van twee omstandigheden heeft me tot dit schrijven aangezet. De ene is onze wrede en laffe verborgenheid, de oorzaak van alle rampspoed in ons land en de andere omstandigheid is dat er nu al twee jaar een strop om mijn nek ligt, al is die nog niet helemaal aangetrokken; komend voorjaar wil ik een rukje aan mijn hoofd geven. Of de strop zal breken of me zal wurgen, ik kan het niet precies voorzien.'
(Solzjenitsyn, 1975)

Het boek kreeg de ondertitel: *twintig jaren strijd tegen de macht*. Een dik boek met kleine letters, zo kennen we Solzjenitsyn met uitgaven als *De Goelag Archipel*, *Kanker-paviljoen*, *In de eerste cirkel*, *Augustus 14*, enorme projecten van dezelfde auteur.

Het was voor mij een verpletterende kennismaking met het werk van Alexandr Solzjenitsyn. Het vertrouwde pakketje met normen en waarden bleek in de wrede overlevingsstrategie van de Goelag niets waard te zijn. De beschaving bleek maar een flinterdun laagje.

Met mijn technische achtergrond was ik onder de indruk van de gigantische omvang van het werk, de informatiedichtheid en de exacte formuleringen van de natuurkundige Solzjenitsyn: *'In dit boek komen geen verzonnen personen voor, noch verzonnen gebeurtenissen. De mensen en de plaatsen zijn bij hun ware naam genoemd.'* Waar kom je dit nog tegen? Dan ben je niet bang!

Ik werd nieuwsgierig naar het land dat het ooit was, waar het zo is misgegaan. Een land zo dichtbij en zo wonderbaarlijk anders. Door het lezen van de uitgebreide Russische bibliotheek met de klassieken van Aleksandr Poesjkin tot en met Anton Tsjechov, in prachtige druk van uitgeverij Van Oorschot, kreeg ik een beeld van het Rusland in de 19^e eeuw en vanzelfsprekend een kijkje in de ziel van de Rus van toen.

Daarna werd het tijd voor de Russische schrijvers van de 20^e eeuw. Ik noem alleen een paar van mijn favorieten. Te beginnen met Andrej Platonov *Tsjevengoer*, geschreven onder de repressie van Stalin, een soort van communistische

utopie in een cabaretesk jasje. Maar ook Viktor Astafjev *De droevige detective* waarin een vermoeide detective de misdaad in stand houdt, omdat het tenslotte zijn broodwinning is. En Anatoli Rybakov *Kinderen van de Arbat* waarin het dagelijkse leven op een vissersdorp eind jaren 30 met veel warmte is opgetekend.

Nu zien we tot onze verbijstering hoe Rusland, met bruto geweld, Oekraïne wil vermorzelen. Het Oekraïense volk staat echter vastberaden op, bereid te sterven voor de droom zich voorgoed van het Russische juk te bevrijden. En als Europa zonder schaamte in de spiegel wil kijken, zal het zonder aarzelen de Oekraïners te hulp moeten blijven schieten.

Om de huidige situatie te kunnen begrijpen, moeten we beginnen met de geschiedenis van dit Oekraïense volk en gaandeweg zien we dat deze oorlog onvermijdelijk was.

De literatuur helpt ons op weg met indrukwekkend werk van Oekraïense schrijvers als Nikolaj Gogol, Michail Boelgakov, Vasili Grossman, Nana Ekvtimisjvili, Andrej Koerkov, Serhi Zjadan, Tanja Maljartsjoek, Oksana Zaboeszjko en met de huidige rampzalige actualiteit komt er versneld meer vertaald werk beschikbaar van Oekraïense schrijvers. Met dank aan Michel Krielaars en anderen die zich daar onvermoeibaar voor inzetten. Zo blijven we reizen.

Interview met auteur Andrej Koerkov. Wat hoopt u eigenlijk dat journalisten u vragen tijdens dit soort interviews?

'De vraag die mij niet zo vaak gesteld wordt als ik zou willen is: Wat kunnen Europeanen doen om Oekraïners moreel te steunen?'

En wat is dat?

'Het helpt als mensen eerst iets lezen over de Oekraïense geschiedenis, voor ze aan onze literatuur beginnen. Het is van vitaal belang dat mensen begrijpen dat de Oekraïens-Russische oorlog al driehonderd jaar oud is. Vroeg in de 18de eeuw deed Peter de Grote na de Slag bij Poltava het eerste decreet uitgaan dat de publicatie van kerkboeken in het Oekraïens verbood. Er is altijd een strijd geweest tegen de Oekraïense identiteit en mentaliteit. En, altijd, tegen de taal.' (Eva Peek, 24/11/2022)

Andrej Koerkov zou graag zien dat Europeanen iets lezen over de Oekraïense geschiedenis *'voor ze aan literatuur beginnen'*. Vanzelfsprekend krijgt de literatuur meer diepte als de lezer bekend is met de geschiedenis. Omgekeerd krijgt de geschiedenis pas echte beleving door de literatuur.

In *Oekraïne hoe bestaat het!* nemen karakteristieke citaten uit de Oekraïense literatuur een dominante plaats in. Dit boek kiest ervoor om met citaten en literatuur de geschiedenis tot leven te wekken. Het neemt de lezer mee naar *'de pijn van het Oekraïense volk'*.

Ter verantwoording.

Waar gebruik is gemaakt van secundaire literatuur zijn noten voor de leesbaarheid weggelaten en is aan het eind een geselecteerde bibliografie toegevoegd. Sommige bronteksten zijn letterlijk meegenomen. Ik ben de auteurs veel dank verschuldigd. Waar het een kenmerkend inzicht van de auteur betreft is de bron wel vermeld. Als ik gebruik heb gemaakt van primaire literatuur is ook de bron vermeld.

Dank ben ik verschuldigd aan Gerald t'Sas die de moed heeft gehad mij te vragen een spreekbeurt te houden voor zijn Probus-club over Grensland Oekraïne. Zo is het balletje gaan rollen, de presentatie is de basis geweest voor dit boek. Teun van Aken heeft naar aanleiding van de presentatie mij gestimuleerd dit boek te schrijven en mij, vanuit zijn professie, van de broodnodige adviezen voorzien. Zonder Teun was dit boek niet verschenen. En veel dank aan Marja Weerdenburg, mijn vrouw, voor het nauwkeurige redactiewerk. Ook dank ik Michel Krielaars, die het manuscript een duw in de goede richting heeft gegeven.

En niet te vergeten Nikita Chroesjtsjov, want tijdens zijn periode van 'politieke dooi' verscheen in het maandblad *Novy Mir* de vertelling *Een dag uit het leven van Ivan Denisovitsj* van Alexandr Solzjenitsyn. Nooit zou een plakje worst meer hetzelfde zijn.

November 2023. Geert Mantingh.

Inleiding

Hoe bestaat het!

Hoe bestaat het dat een onafhankelijk soeverein land omgeploegd wordt door tanks die ongevraagd het land binnen trekken! Hoe bestaat het dat we in Europa na twee wereldoorlogen weer te maken hebben met een industriële vernietigingsoorlog, met onvoorstelbaar veel slachtoffers! Hoe bestaat het dat de energieslurpende wapenindustrie weer volop opgekrikt wordt, terwijl we eigenlijk het milieu zouden moeten redden, in plaats van het te vernietigen!

Hoe bestaat het dat we nooit iets leren van het neurotische landjepik van één meedogenloze dictator voor wie een mensenleven niet telt! Hoe bestaat het dat we met ons volle verstand in een oorlog verzeild zijn geraakt, waarvan we toch weten dat deze alleen maar verliezers oplevert!

Een vruchtbaar steppenland

Het gebied dat we nu Oekraïne noemen is eeuwenlang een lucratieve prooi geweest voor dan weer de Habsburgers, dan weer de Polen, Russen, Ottomanen, Hunnen, Romeinen of Tataren. Het zijn steeds vreemde machtshebbers die het in dat uitgestrekte steppegebied voor het zeggen hebben. De Oekraïense boer ziet hen komen en gaan, hij ploegt het land, wordt uitgebuit, wordt bevrijd en wordt weer tot slaaf gemaakt.

Oekraïne is met zeshonderdduizend vierkante kilometer, na Rusland, in omvang het tweede land in Europa. De

laatste eeuwen hebben de Russen geheerst over een groot gedeelte van het huidige Oekraïne en zoals we zullen zien is de recente geschiedenis van dit gehavende land vooral getekend door het wrede Russische dictatoriale Sovjetregime.

Na Nikolaas de Gesel, bijnaam van Nikolaas I (1796-1855) verwijzend naar de harde lijfstraffen die hij liet toe-passen, komt Nikolaas de bloedige, bijnaam van tsaar Nikolaas II (1868-1918) verwijzend naar de executies, pogroms en bloedbaden aangericht door het leger onder zijn bewind. Na deze Nikolazen zien we nieuwe dramatische heersers als Lenin, Stalin en zowaar een Poetin verschijnen, geheel handelend in de stijl van hun voorgangers.

Het leven van een Rus is in de ogen van die machtshebbers weinig waard en zoals we zullen zien, dat van een Oekraïner nog minder.

Communistische Utopie

We willen weten hoe het kan dat zo'n groot en machtig rijk als het Tsaristische Rusland zich op de knieën werpt voor een idiote sekte met een moorddadige goeroe, de Sovjet-sekte met goeroe Lenin. Een land dat ondanks het beleid van de 'bloedige' tsaar Nicolaas II grote vorderingen maakte naar een liberale democratische staatsvorm. Een land van de grote cultuur met schrijvers als Tolstoj, Toergenjev en Tsjechov, met schilders als Malevitsj en Ilja Repin, de componisten Rachmaninov, Tsjaikovski, Korzakov en niet te vergeten de 'Ballets Russes'. Maar het is anders afgelopen. Dat grote land geloofde massaal in een 'communistische' utopie en liet vadertje Stalin met open ogen zijn wreedheden begaan.

Oekraïne krijgt identiteit

Hoe moeten we het gebied duiden dat door de eeuwen heen steeds weer door vreemde machthebbers is onderworpen en eigenlijk maar heel kort tussen de periode van de Hunnen tot de rooftochten van de Gouden Horde een vorstendom is geweest, het vorstendom Kyiv-Roes?

Na het verdrijven van tsaar Nicolaas II (geëxecuteerd 17 juli 1918) stond Vladimir Lenin voor de klus het enorme Russische rijk in zijn communistische keurslijf te persen. Om tactische redenen koos Lenin ervoor om opstandige gebieden een zekere mate van zelfstandigheid te gunnen die dan natuurlijk wel weer centraal strak 'in control' gehouden moesten worden. Zo kreeg Oekraïne van Lenin zijn huidige grenzen en werd als Oekraïense Socialistische Federatieve Sovjetrepubliek in 1922 lid van de USSR, Unie der Socialistische Sovjetrepublieken.

De Sovjetrepublieken staan onder het centrale gezag van de opperste sovjet in het Kremlin en zoals zal blijken, ontwikkelde dit sovjetgezag zich onder Stalin als een wrede en voor Oekraïne noodlottige dictatuur. De zelfstandigheid van de republiek die Lenin voor ogen stond, was voor Stalin aanleiding harde repressies in deze opstandige regio af te kondigen.

Pas vanaf 1991 werd de Oekraïense Sovjetrepubliek een door Rusland erkende zelfstandige onafhankelijke staat. Het huidige 'onafhankelijke' Oekraïne staat dus pas officieel 30 jaar op de kaart. Het is de start van een moeizaam proces een echte democratie te ontwikkelen. Na zeventig jaar sovjet-indoctrinatie moet de corruptie en kleptocratie bestreden

worden en dat zit diep geworteld in alle vezels van de samenleving. Laat Europa dit proces de tijd geven, want het Oekraïense verlangen uiteindelijk aan te kunnen sluiten bij de Europese Unie is groot.

Broedervolken in oorlog

Sebastopol en de autonome republiek de Krim zijn in 2014 geannexeerd door Rusland en delen van de Oblasten Donetsk en Loehansk hebben zich de facto afgescheiden als de Volksrepubliek Donetsk en de Volksrepubliek Loehansk. Het ovationele slotakkoord had de inval op 24 februari 2022 moeten worden. Langs de hele noord- en oostgrens van Oekraïne vielen de Russische troepen met veel bombarie binnen onder de noemer van 'een speciale militaire operatie'. Met applaus en zout zouden de Russische troepen welkom worden geheten, het bleek een illusie.

Oekraïne is een jong land in ontwikkeling, maar het krijgt een sterk nationaal bewustzijn door ten eerste de repressie van Stalin en ten tweede door de wreedheden begaan door het leger van het Poetinregime. Er op uit zijnde Oekraïne als zelfstandige identiteit te vernietigen, hebben Stalin en Poetin juist het tegenovergestelde bereikt. Na de inval in februari 2022 staat bijna het gehele Oekraïense volk pal achter hun president Zelensky.

Dit boek probeert antwoorden te vinden op de vragen waar de verbanden tussen de twee broedervolken liggen, maar ook waar het schuurt tussen Rusland en Oekraïne, waarom deze oorlog onvermijdelijk was. Ook gaat dit boek uitvoerig in op de repressie van Stalin en de

grootheidswaanzin van de 'miezerige' KGB-er Poetin. Onder hun bewind is tenslotte de basis gelegd voor het hoge moreel en moedige verzet van de Oekraïense helden tegen de Russische bezettingsmacht.

Oekraïense schrijvers

Dit boek is geen geschiedenisboek met een chronologische volgorde van historische feiten, maar wel een boek met relevante historische thema's die van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van Oekraïne als een zelfstandig onafhankelijk land. Maar vooral is dit boek bedoeld om de lezer een gevoel mee te geven over wat het betekent een Oekraïner te zijn. De verschillen tussen een Oekraïner en een Rus zijn niet zo groot, maar het bolsjewisme heeft deze twee volken voorgoed van elkaar vervreemd. Om dit te voelen en te begrijpen is het boek ruim voorzien van citaten.

Als oorspronkelijke veenkoloniaal uit Stadskanaal hoor ik in de literaire beschrijvingen de kale uitgestrektheid met zijn hazen en fazanten, het leven op boerenhoeves en heb ik de geur van bieten en het omgeploegde land voorgoed in mijn neus zitten. Ook kan ik enorm genieten van de scherpte waarmee sommige karakters worden neergezet als een soort verwilderde veenkolonialen. Vooral deze citaten van authentieke Oekraïense schrijvers zijn in het verhaal gevlochten.

'Waar Nederlandse romans vaak een calvinistische zuinigheid uitstralen, Duitsers hun emoties krampachtig willen beheersen, Engelsen gevoel voor ironie

*hebben en Russen naar romantiek met een geweld-
dadig randje neigen, hebben Oekraïners oog voor het
absurdisme.’ (Michel Krielaars, NRC 17/03/2022)*

Nikolaj Gogol, Michail Boelgakov, maar ook Serhi Zjadan ne-
men ons inderdaad mee naar verrassende absurditeiten.

Hoe kun je iets zinnigs zeggen over deze waanzin? Waar vind
je iets van houvast voor een niet te plaatsen gevoel van
afschuw, opperste verbazing en onmacht?

We gaan het zien!

Natuurkundige kaart

Van een open graanschuur naar een land met grenzen

‘Een land, dat bestaat uit de grond gestampte plattelandsstadjes, armoedig, naar alle kanten verstrooid en onherbergzaam.’

Nikolaj Gogol

De graanschuur

De Euraziatische steppe loopt van de Karpaten tot in Mongolië. Eindeloze vlaktes met winterharde, pretentieuze planten als zwenkgras, alsem en pluimgas, waar immens brede rivieren stromen. In het westen van die steppe ligt een gebied waar het land zo vruchtbaar is dat je maar hoeft te kijken en het zaad ontkiemt al. Een paar maanden later torst het volle aren: dat is de gouden steppe van de Oekraïne met zijn mat golvende haver en rogge en zijn vaste jaarlijkse ritme van de oogst: eerst de rogge, dan weer rogge, dan de tarwe en daarna de gerst en de haver.

Mike Johansen verliest zich in de steppe: *‘De steppe was gigantisch, ze was links, rechts, voor, achter, overal. De steppe lag als een schijf om ze heen, rond*

en eindeloos. Zij die in de bergen of het heuvelland wonen, op hoge rivieroeveren of in vochtige bossen, zouden hier, lopend door de eeuwige cirkel, de steppe niet eens zien. Ze was er ook niet. De steppe is dat wat er niet is. Bergen noch bossen noch meren. Alleen die onverschillige schijf, waarboven een mystieke, glanzende nevel zindert.

Er hing een geroezemoes boven de steppe. Geroezemoes dat gonsde van onder de aarde, van onder de wortels van stoffige dorre planten. Het geruis van het gras en het gefluister van halfvergaan vedergras. De steppe waar een valk, adelaar, torenvalk en kiekendief in de lucht zweeft op jacht naar de kleinere vogels en muizen die wegschieten over het dorre steppeland... een zachte roffel en er springt een haas voorbij.' (Mike Johansen, 2021)

Maar wie zijn de bewoners van die steppe? De schrijvers Mike Johansen en Nikolaj Gogol zetten een paar fraaie portretten neer.

'In zijn pokdalige gezicht priemden een paar kleine zwarte ogen en twee kolossale neusgaten, waar een woeste bos haar uit stak, als stalactieten in een grot. Datzelfde haar groeide uit zijn oren, in zijn nek, op het puntje van zijn neus, zijn jukbeenderen en zijn neanderthaler kin... als de oogst binnen was liep hij 9 werst naar Zmijiv, kocht wodka en dronk zich een stuk in zijn kraag. Eenmaal zat zette hij het met een

verschrikkelijk schorre stem op een zingen.' (Mike Johansen, 2021)

'De goede boomkweker, de boerenpummel Schildpad en de student Oreste Brekeneus namen stilletjes hun mutsen af en bogen hun hoofden. De dakloze reus maakte aanstalten om hetzelfde te doen, maar herinnerde zich dat hij geen muts had en plukte dus maar een luis van zijn hoofd.' (Mike Johansen, 2021)

'De hele tijd denk je: van morgen af begin ik een nieuw leven, morgen begin ik met mijn dieet, maar niks hoor; tegen de avond van die dag heb je je zo volgevreten dat je alleen nog maar met je ogen kunt rollen en geen boe of bah meer kunt zeggen - als een uil zit je iedereen aan te staren - zo is het! En zo is het met ons allemaal!' (Nikolaj Gogol, 1965)

'Een land van slaapmutsen, marmotten en luilakken.' (Nikolaj Gogol, 1965)

Voor de steden en rivieren moeten we bij Konstantin Paustovski zijn.

'Marioepol is een galmende bazaar, bont als een omslagdoek van een jeugdige vrouw, rood van de tomaten, blauw van de aubergines, bedauwd en fris van de witte kool. In de tuintjes staan knalgele afrikaantjes. Marioepol is een grote kozakken-

nederzetting op de steppe bij de zee van Azov. Wind, zand, flemende stemmen van Oekraïense vrouwen, met in de verte een uitgestrekte haven, vet van het antraciet.’ (Konstantin Paustovski, 2020)

Wat een verschil met Vlissingen: ‘Vlissingen van alle Hollandse havens de verlatenste en de stilste, een dode stad.’ (Konstantin Paustovski, 2020)

De Dnjepr: ‘Op een nacht begon op de Dnjepr het ijs te kruien. De melodiërende klank van over elkaar schuivende, goor witte schotsen. Op de beemden klonken al vogelgeluiden en heel in de duisternis nog onzichtbare verte was vervuld van het zachte geruis van troebel water, van een eigenaardig beven en trillen, van een geklater en het verre rumoer van de onstuimig stromende rivier.’ (Konstantin Paustovski, 2020)

Een aantrekkelijk gebied

Het land heeft geen naam, het is een gebied waar Romeinen, Grieken, Bulgaren, Turken en Perzen zich vestigden, maar ook de Tataren trokken naar dit vruchtbare gebied. Dit westelijke steppegebied was in het Europese spel dat landjepik heet een gewilde stek waar mensen zich graag wilden vestigen. Bovendien boden de rivieren de Dnjestr, de Dnjepr en de Don met hun bronnen in de Karpaten en Russische Waldajhoogte goede verbindingen tussen het achterland en de Zwarte Zee.